

Gymnázium, Školská 7, 052 01 Spišská Nová Ves

6. ročník – téma:
Migrácia obyvateľov Slovenska v 20. storočí

EUSTORY

6. ročník

Súťaž z novodobej histórie pre študentov stredných škôl

Téma: Migrácia obyvateľov Slovenska v 20. storočí

Vyhlasovateľ:

**Slovenské centrum pre komunikáciu a rozvoj, n. o., Bratislava v spolupráci
s nadáciou Körber–Stiftung z Hamburgu**

Téma skupinovej práce

Po stopách spišských Nemcov

Autori

Sabína Sedlačková, Terézia Filičková, Ernest Bevilaqua

Vek: 16,17,16 rokov

Škola: Gymnázium, Školská 7, Spišská Nová Ves

Ročník: druhý

Tútor: PhDr. Ružena Kormošová

OBSAH

ÚVOD	
1 MIGRÁCIA NEMECKÉHO OBYVATEĽSTVA NA SLOVENSKO	4
2 PÔVOD KARPATSKÝCH NEMCOV NA SPIŠI	6
3 KARPATSKÍ NEMCI NA SPIŠI V 20. STOROČÍ	7
3.1 Spišská republika	7
3.2 Spišskonemecká strana	8
3.3 Karpatonemecká strana	9
4 CESTA UTRPENIA KARPATSKÝCH NEMCOV	11
4.1 Osudy karpatských Nemcov na konci vojny	11
4.2 Karpatskí Nemci po vojne	14
4.3 Svedectvo karpatského Nemca, ktorý ostal na Slovensku	14
5 ŽIVOT A UDALOSTI V OBCIACH S NEMECKOU MENŠINOU NA SPIŠI	16
5.1 Osudy nemeckého obyvateľstva obce Strážky	16
5.2 Nemci z Dobšinej	21
5.3 Zápisky o Nemcoch v Gelnici	22
5.3.1 Úryvok z poviedky	23
5.4 Karpatskonemecký spolok	25
6 SPOMIENKY MOJEJ STAREJ MAMI	28
ZÁVER	31
Zoznam použitej literatúry	32
Zoznam obrázkov	

ÚVOD

Nemci mali na našom území veľký význam, pretože veľká časť spišských miest sa rozrástla vďaka príchodu nemeckej menšiny. Z tohto pohľadu vieme, že Nemci tvoria neoddeliteľnú súčasť našich dejín a to bol aj dôvod, prečo sme sa zapojili do súťaže EUSTORY. Práve téma, ktorá bola vyhlásená v tomto roku nám umožnila zmapovať práve túto problematiku dejín našej krajiny a hlavne oblasti Spiša. Takto sa a ich živote na Spiši dozvieme viac. Vieme, že nemecká menšina žije aj v našom meste, v Spišskej Novej Vsi a preto budeme skúmať aj jej prejavy.

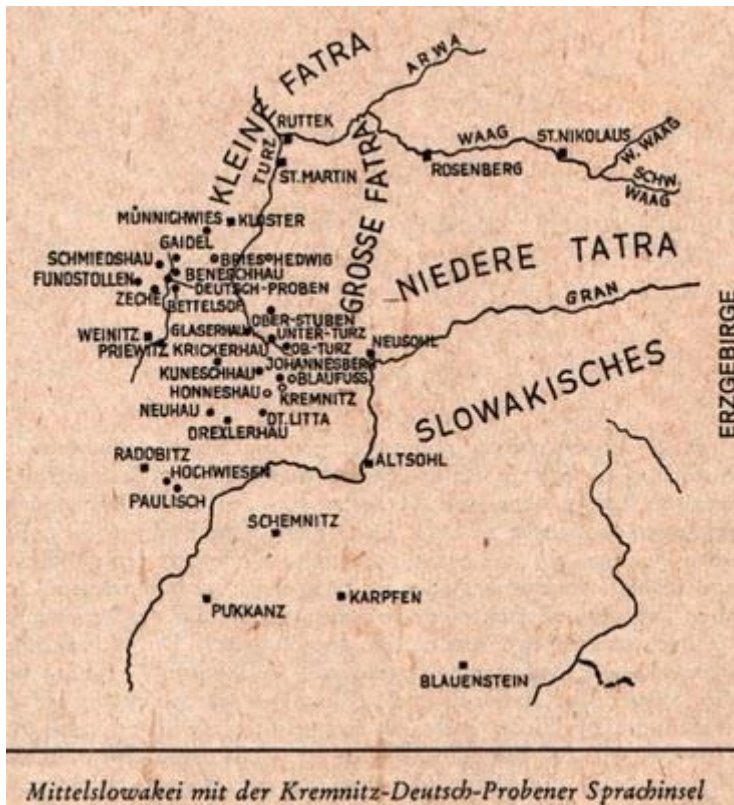
MIGRÁCIA NEMECKÉHO OBYVATEĽSTVA NA SLOVENSKO

Aj keď počiatky nemeckého osídlenia Slovenska siahajú až do 12. storočia, prvá významná vlna Nemcov migrujúcich na naše územie prišla po tatárskom vpáde (1241/1242). Táto etapa bola podnietená snahou kráľa Belu IV. pozdvihnúť hospodárstvo a krajinu Uhorska po ničivom v páde. Počas tejto etapy príchodu nemeckých migrantov bol osídlený Horný a Dolný Spiš, ktorý bol centrom osídlenia na východnom Slovensku. Ďalej to boli lokality bankských miest na strednom Slovensku a Bratislava, Trnava a molakarpatské mestečká na západnom Slovensku.

Druhá etapa nemeckého osídlenia bola podnietená protireformačným hnutím v Európe v 16. a 17. storočí, pretože v tom období bolo Slovensko vo víre protihabsburských povstaní, vládli liberálnejšie náboženské pomery, ako v susedných krajinách a nemeckí exulanti tu neboli vystavení takému prenasledovaniu ako v Nemecku.

Tretia etapa časovo spadá do 18. storočia z dôvodov tureckých vojen, kedy bola Nemcami dosídľovaná Mošónska župa.

Štvrtá etapa časovo pokrýva celé 19. storočie a súvisela s rozvíjaním priemyselných podnikov hutníctva a železiarstva. Nemeckí špecialisti nachádzali uplatnenie v rôznych priemyselných prevádzkach, ako boli napríklad zlievarne v Podbrezovej a v Krompachoch, textilka v Kežmarku, strojárne v Trnave a chemické závody v Bratislave.

Obr. 1 Jedna z oblastí osídlenia nemeckou menšinou na Slovensku -Kremnica.

Deutsche Sprachinseln in der Slowakei bis 1945

Obr. 2 Nemecké jazykové oblasti do roku 1945

2 PÔVOD KARPATSKÝCH NEMCOV NA SPIŠI

Samuel Weber¹ tvrdí, že prví nemeckí kolonisti prišli na Spiš už za uhorského panovníka Gejzu II. (1141 – 1161) z oblasti Rýna. V roku 1147 získal časť nemeckých obchodníkov a remeselníkov zúčastnených druhej križiackej výpravy, ktorí sa usadili ako hostia na Spiši a v okolí Banskej Štiavnice. Hostia usadení na Spiši sa aktívne zúčastňovali nielen na dosídľovaní samotného Spiša, ale i na zahusťovaní osídlenia podľa zásad tzv. nemeckého práva v susednom Šariši a v Gemeri. Na začiatku [13. storočia](#) si obyvatelia Spiša vytvorili svoju vlastnú cirkevnú organizáciu nazvanú *Bratstvo 24 duchovných kráľovských farností*, ktorá užívala množstvo výhod miestnych predstavených. Na juhu Spiša vznikali prevažne banícke usadlosti, neskôr mestá. Vďaka nemeckej kolonizácii mal Spiš veľkú nemeckú populáciu až do konca [druhej svetovej vojny](#). Na konci 2. svetovej vojny väčšina spišských Nemcov bola násilne vystáňovaná alebo utiekla pred postupujúcou z východu [Červenou armádou](#).

Pojem „karpatskí Nemci“ zaviedol historik Raimund Friedrich Kaindl začiatkom 20. storočia a označuje Nemcov na Slovensku a v Zakarpatskej Ukrajine

3 KARPATSKÍ NEMCI NA SPIŠI V 20. STOROČÍ

Je známe, že časť nemeckého obyvateľstva Spiša neuznávala roku 1918 založenie ČSR. Na zhromaždení v Kežmarku dňa 18. novembra 1918 bola utvorená „Hornouhorská národná rada“, ktorá bola za udržanie celistvosti bývalého Uhorska a odmietala nemeckú autonómiu. Jej sídlom bol Kežmarok a na úvodnom zhromaždení sa zúčastnilo 200 osôb. Boli to zástupcovia obcí Spiša, ale aj Šariša, Abova, Liptova, Gemera, Turca a iných. Na zhromaždení žiadali spojenie všetkých Nemcov v Hornom Uhorsku do jedného volebného okresu, v ktorom by mali väčšinu, aby nemohli byť prehlasovaní Slovákmi.

3 1 Spišská republika

---

¹ Samuel Weber (1835 - 1908) – syn roľníka, garbiara a dlhé roky i popradského richtára Joannesa Samuela Webera, študoval teológiu, ale i dejepis, zemepis a prírodné vedy v Jene. Ako farár v Spišskej Belej pracoval 48 rokov. Jeho práca sa neobmedzila len na cirkevný život. Bol predsedom Spišského evanjelického farárskeho spolku, založil Ženský a mládežnícky spolok, inicioval vznik Dobrovoľného hasičského zboru, bol spoluzakladateľom Belianskeho svojpomocného spolku, členom Muncipálneho výboru spišskej stolice. Vďaka jeho iniciatíve vznikla tabaková továreň. Bol predsedom Spišského dejepisného spolku a Karpatského múzea v Poprade. Bol autorom mnohých monografií a štúdií z histórie Spiša

V tom čase nemecké a maďarské národné a ľudové rady proklamovali, že na Spiši nebolo a niet slovenského hnutia za Československo. Prezídium Hornouhorskej národnej rady vydávalo letáky i oznámenia v novinách s výzvou, aby sa zástupcovia Nemcov zišli v čo najväčšom počte v Kežmarku. Predmetom rokovania, podľa uvedeného vyhlásenia, mal byť protest proti československej správe; dohodnutie ďalšieho postupu. Keď sa ukázalo, že nie je možné udržať Uhorsko ďalej pohromade, bola vyhlásená „Spišská republika“. Pred jej vyhlásením sa o tom, či Spišskú republiku vyhlásiť, alebo nie, intenzívne diskutovalo. Nakoniec Hornouhorská národná rada vyzvala zástupcov obcí, aby vo svojich bydliskách vytvárali národné rady. S akým nadšením bolo tejto výzve vyhovené, dokazuje založenie rád v čase do 19. – 21. novembra 1918 v mnohých obciach. 9. decembra 1918 sa zišli zástupcovia Nemcov v Kežmarku, kde vyhlásili samostatnú Spišskú republiku, „Selbstständige Zipser Republik“, ktorej existenciu podporovalo mnoho významných spišských Nemcov. Medzi nich patril aj rodák z Toporca Albert Görgey. S myšlienkou jej vytvorenia vystúpil v polovici novembra kežmarský poslanec uhorského parlamentu Tibor Kéler. Spišská republika mala nadväzovať na hospodársky a kultúrny rozvoj Spiša, o ktorý sa zaslúžili nemeckí prisťahovalci a mala byť, v predstavách iniciátorov tejto myšlienky, akýmsi „Švajčiarskom pod Tatrami“. Všetky národnosti Spiša sa na nej mali rovnoprávne podieľať.

Ani v radoch samotných Nemcov však nevládla jednoznačná zhoda názorov. Myšlienka samostatnej Spišskej republiky *„ostala len ideou niekoľkých politických phantastov. Prevažná väčšina zdejších Nemcov a Maďarov vyhlásila ju potom za utopiu a tým prestala potom i všetká práca týmto smerom.“*

Nezhody medzi samotnými Spišiakmi dokazuje i vyjednávanie skupiny predstaviteľov zo Spiša v Martine, ako aj vyjadrenie ich zástupcov pred M. Hodžom, že spišskí Nemci síce kričia za osobitnú republiku, ale keď príde na verejné vyhlásenie, pripoja sa k Československu.

3. 2 Spišskonemecká strana

Zakrátko Spiš obsadila československá armáda a táto oblasť sa stala súčasťou Československej republiky. Začlenenie Slovenska do Československa v roku 1918 prinieslo karpatským Nemcom pozitívnu zmenu. Národnostné menšiny mali právo na vlastné školy, spolky a tlač. Pretože chýbali kvalifikovaní učitelia, prichádzali títo zo Sudet, pričom popri vyučovaní pomáhali pri vzniku spolkov a oživovali národnostné povedomie. Politicky boli

karpatskí Nemci roztriešení, len Spiš stál temer jednotne za Spišskou nemeckou stranou (založená bola v roku 1920). Od začiatku roku 1919 sa formovala skupina spišskonemeckých činiteľov, ktorí sa snažili československým orgánom predkladať rôzne požiadavky, sledujúce vlastné nacionálne záujmy tamojších Nemcov. Koncentrovali sa hlavne na Hornom Spiši v k Kežmarku, pretože na Dolnom Spiši bola silnejšia promaďarská orientácia. V prvej polovici roku 1919 sa pokúšali svoje požiadavky predkladať prostredníctvom Spišskonemeckej ľudovej rady, a potom v rámci tzv. Kežmarskej sociálnodemokratickej strany. 10. augusta 1919 sa vedenie Kežmarskej sociálnodemokratickej strany a Spišskonemecká ľudová rada obrátili na centrálné úrady a popredných činiteľov politického života v Československu s tzv. Memorandom, ktoré obsahovalo požiadavky spišských Nemcov. Memorandum malo 9 bodov. Základnou požiadavkou bol návrh na zriadenie dvoch nemeckých okresov na Spiši – tzv. *Göllnitzer Kreis* a *Poppertaler Kreis*. Gelnický okres s 10 obcami mal mať sídlo v Gelnici, popradský – s 30 obcami – mal mať sídlo v Kežmarku. Po uvedenom memorande nasledovali ďalšie rezolúcie o hospodárskych otázkach Spiša, o požiadavkách vytvorenia osobitného nemecko-maďarského dištriktu evanjelickej cirkvi, o školských otázkach a podobne. Celý tento komplex požiadaviek postupne vytváral politický program, ktorý mal byť platformou zamýšľanej samostatnej politickej strany spišských Nemcov. Pokusy o založenie politických strán vznikli pred parlamentnými voľbami roku 1920. Andor Nitsch už v roku 1912 založil na Spiši Roľnícky zväz. Jeho pokračovateľom v zmenených politických podmienkach mal byť Zväz roľníkov, založený začiatkom roka 1920 ako samostatná politická strana. Perspektívnejšia sa však ukázala 20. marca 1920 založená **Spišskonemecká strana** – *Zipserdeutsche Partei* (ZdP), pri kolíske ktorej stál Kežmarčan Gyula A. Hefty. Výzva na založenie Spišskej nemeckej strany sa objavila dňa 24. januára 1918 v novinách *Karpathen-Post*. Strana mala zjednotiť „*všetkých politicky ešte neorganizovaných nemeckých Spišákov, ako aj roztrúsené nemecké jazykové ostrovy v Šariši, Above a Gemeri, ako aj v Turci, Zvolene, Tekove bez rozdielu stavu alebo zamestnania.*“ Ako najdôležitejšia úloha strany bola uvádzaná „*ochrana záujmov spišských Nemcov, a to v politike, spoločnosti, kultúre a hospodárstve*“.

3.3 Karpatskonemecká strana

Nová československá ústava z roku 1920 Nemcom dávala právo nadväzovať a pestovať s materským národom kultúrne styky. Zo strany Nemecka však neostalo len pri takýchto stykoch. Aj vďaka nim však vznikla na Spiši **Karpatonemecká strana**, od začiatku radikálna vo svojich nárokoch i cieľoch. Bola založená v roku 1929 a vedená známym

politikom Franzom Karmasinom, štátnym sekretárom pre nemeckú národnostnú menšinu na Slovensku. V roku 1935 uzavrela volebnú koalíciu so Sudetonemeckou stranou v Česku. Obe strany boli podporované Hitlerom, pretože chcel osadiť Československo. V októbri 1938 sa Karpatskonemecká strana pretvorila do Nemeckej strany, členom ktorej sa mal stať každý dospelý Nemeck na Slovensku. V auguste 1939 bola v nej už organizovaná takmer polovica na Slovensku žijúceho nemeckého obyvateľstva. Zvlášť na Hornom Spiši, výstavnej skrini nemeckva na Slovensku, mala veľa oddaných členov i dokonalú organizáciu. Mnohé dediny ako napr. Toporec ubytovávali nemecké odiely na niekoľko dní, aby potom pokračovali v ceste do Poľska (1939). Nemecká strana sa hlásila k nacionálnosocialistickému svetonázoru, jej agitácia a vystúpenia boli často prehnané. Karpatskí Nemci rovnako ako Slováci nestáli však jednotne v službách nemeckého fašizmu. Na základe zmluvy medzi Slovenskom a Nemeckom získali karpatskí Nemci v Slovenskej republike politickú slobodu a školskú a kultúrnu autonómiu. Na pozadí vojnového vývoja rokov 1943 - 1945 sa u karpatských Nemcov začali prejavovať krízové nálady. Od vpádu nemeckej armády do Sovietskeho zväzu, no najmä od roku 1943, keď sa koniec Veľkého Nemecka ukazoval prakticky neodvratným, sa však aj tu situácia mení. Oficiálna ideológia ríše – fašizmus – je stále viac a otvorenejšie odmietaná, klesá počet členov strany. Práve vtedy však začínajú aj rozsiahlejšie odvody na Slovensku žijúcich nemeckých brancov, ktorí vzápätí dostávajú povolávacie rozkazy k oddielom SS.² V druhej polovici roku 1944. Po vysadení sovietskych partizánov, ktorí u nás rozvinuli záškodnícku činnosť, Nemci rozhodli o okupácii Slovenska. Slovenské odbojové hnutie na to zareagovalo začatím Slovenského národného povstania (SNP), ktoré malo oslobodiť Slovensko od nemeckej okupácie. Počas povstania na jeseň 1944 boli postihnutí najmä Nemci v rozptýlených sídlach a v Hauerlande. Tým sa začala cesta utrpenia karpatských Nemcov. V nich potom, v týchto najbrutálnejších oddieloch nemeckej brannej moci, bojovali prakticky na všetkých frontoch druhej svetovej vojny. Je síce pravda, že mnohí z mladých chlapcov rukovali do týchto oddielov so značnou nechutťou. Biľagu, ktorý takto získali, sa však už nikdy nezbavili. Karpatskí Nemci rovnako ako milióny Nemcov z východu znášali dôsledky. Nemeckom vyvolanej vojny a mocenskej politiky Stalina a Beneša.

4 CESTA UTRPENIA KARPATSKÝCH NEMCOV

---

² Schutzstaffel - nem. Ochranné oddiely, skrátene SS, bola rozsiahla bezpečnostná [polovojenská organizácia](#).

V čase Slovenského národného povstania všetci bojaschopní (teda už nie iba regrúti) spišskí Nemci narukovali do kežmarských kasární a pomáhali vytlačiť z mesta a potom i z Popradu a okolia povstaleckých vojakov. Neskôr vytvorili oddiely domovej obrany (Heimatschutz), udávali ľudí, ktorí sa zapojili do povstania a poskytovali nemeckej armáde tlmočnicke služby. Keď sa priblížil front, pomáhali zasa pri opevňovacích prácach a zásobovaní nemeckého vojska. Skrátka, bolo toho dosť, čo mohlo vyvolať neskôr prinajmenšom nevôľu ostatného obyvateľstva. Aj preto, ale aj aby do písmena naplnili slová o tom, že Nemecká ríša sa vždy dokáže postarať o svojich verných synov a dcéry, vydal Himmler 27. októbra 1944 rozkaz o evakuácii Spiša. V novembri 1944 začala evakuácia. Celkove boli evakuáciou postihnuté asi dve tretiny karpatských Nemcov. Na jej základe sa potom postupne (najprv deti, neskôr ženy a starci, potom muži a nakoniec príslušníci Heimatschutzu) vysťahovali do tzv. Landratov na území dnešných Čiech a odtiaľ potom podľa medzinárodných dohôd do rôznych častí Nemecka, či Rakúska, ba niektorí dokonca do zámoria. Mnohí z nich sa pokúsili po vojne vrátiť do svojich domovov, avšak rovnako ako tí, čo ostali doma, boli umiestnení do táborov a v rokoch 1945 - 1946 vysídlení z Československa. Zvyšok - približne 30-tisíc obyvateľov Spiša, ktorí mali nemecký pôvod, bol z kraja pod Tatrami podľa medzinárodných dohôd vysťahovaný v rokoch 1946 - 1947. Ostalo ich tu približne 1 500 takých, (z rôznych príčin) čo mohli spoľahlivo preukázať svoj antifašistický postoj počas vojny, účasť v odboji alebo úplnú apolitickosť. Pri úteku, vyhnaní, odvečení a v koncentračnom tábore v Novákoch prišli o život ďalšie stovky karpatských Nemcov. Tým bola rozbitá vyše 800-ročná veľmi plodná kultúra a dobré spolužitie karpatských Nemcov so Slovákmi.

4.1 Osudy karpatských Nemcov na konci vojny

W. Gedeon pochádza z akejsi mekky Karpatských Nemcov na Slovensku - Medzeva. Otec bol kováčskym majstrom a mal vlastný hámor. Nie je to nič neobvyklé, veď Medzev bol akousi kováčskou dedinou. Navštevoval nemeckú základnú školu v Medzeve. Šlo o posledné svetlé časy Mantákov na Slovensku. *„V štúdiu som pokračoval na nemeckom gymnáziu v Medzeve. Počas vojny v roku 1944 som v ňom ešte stihol zmaturovať. Potom prišiel zlom a všetko sa zmenilo. Boli totiž vydané Benešove dekréty, ktoré označili každého človeka s nemeckým občianstvom za nežiadúceho. Boli to veľmi zlé časy. Či šlo o starého človeka, dieťa, muža alebo ženu, každý bol označený ako za nepriateľa. Zakázané bolo aj používanie nemeckého jazyka.“* Ďalším krokom, ktorý sa v povojnovom Československu vykonal, bolo vysídľovanie týchto „nežiaducich osôb“ do Západného a Východného Nemecka, ale aj do

Rakúska. Proces, ktorý prebiehal v rokoch 1945 a 1946, znížil počet karpatských Nemcov na našom území zo 150 tisíc na oficiálnych 6 tisíc. „*Stalin, Roosevelt a Churchill sa zhodli na tom, že treba strednú Európu očistiť od nemeckého obyvateľstva. Súhlasilo s tým Poľsko i Praha, a tak sa s tým už nedalo nič robiť. Šli sa jednoducho zbaviť tejto pre nich nemilej menšiny.*“ Keď sa to celé dialo, mal W. Gedeon 17 - 18 rokov. Na celé šialenstvo si teda jasne spomína. „*Boli ustanovené revolučné národné výbory, ktoré toto vysídľovanie prevádzali. V praxi to vyzeralo asi tak, že nám na dvere zaklopal žandár s červenou páskou na rukáve a prikázal nám zbaliť sa. O dve hodiny sa mala celá rodina dostaviť na miestny školský dvor. Otec, mama, starí rodičia, strýkovia i deti teda pobalili všetko, čo sa za takú krátku dobu dalo a vyložili na vozík.*“ Žandári ich odprevadili na školský dvor, kde už čakalo približne 30 rodín. Pred vysídlením ich napokon zachránilo to, že šlo o šiesty turnus vysídľovania Medzeva. Červený kríž hlásal zo Ženevy, že treba vysídľovať, pokiaľ to je možné, len zdravých ľudí. Mali totiž mnoho prípadov, pri ktorých počas prevozu chorí ľudia zomreli. Bol tam miestny lekár, ktorý označil jeho rodičov i starého otca za chorých. Predseda miestneho výboru ich teda poslal domov s tým, že budú vysídlení až nasledovným turnusom. Hyenizmus niektorých ľudí sa dokonale prejavil aj počas tohto vysídľovania. Kým postávali na školskom dvore a čakali, čo sa s nimi bude diať, ich „kamaráti“ a susedia sa vrhli na ich majetok. „*Keď sme sa vrátili do domu, čakala nás otvorená brána... Susedia si pobrali aj zajace. Nečakali teda dlho...*“ V roku 1948 za nimi prišiel predseda miestneho národného výboru so žandármi s požiadavkou o dobrovoľné vysídlenie nemeckého obyvateľstva do slovenských oblastí. Štátne vedenie vymedzilo niekoľko chudobných oblastí, do ktorých chceli vysídliť tých nemeckých občanov, ktorí sa z akýchkoľvek dôvodov nemohli zúčastniť prvého vysídlenia do nemeckých krajín. Šlo, ako u rodiny W. Gedeona, najmä o starých a chorých ľudí. „*Chceli nás vysídliť do okresu Vranov. Starého otca sa to dotklo. Medzev bol jeho domovom a vysídliť sa odmietol. Postavil sa pred žandára a povedal mu, že tu ostane, aj keby mal zomrieť. Radšej nech ho namieste zastrelia, akoby mal svoj domov opustiť.*“ Takáto odvaha a odhodlanie žandárov zaskočilo natoľko, že sa zľakli a z domu odišli. Máloktorá rodina však mala toľko šťastia. Veľa ľudí bolo vyhostených do zahraničia a iných oblastí na Slovensku, ale mnoho ich aj zahynulo v lágroch. Stratú utrpel každý nemecky hovoriaci občan. Ak nebol odvečený sám, stratil niekoho z rodiny alebo kamarátov. Celý Spiš bol prakticky vyľudnený. „*Šlo o straty nielen kvôli vysídľovaniu, ale aj nútenej evakuácii. Veľká časť nemeckého obyvateľstva sa vysťahovala ešte pred koncom vojny. Keď sa dopočuli, že sú Rusi na Dukle, mnohí sa začali báť o svoju budúcnosť a pokúšali sa utiecť do Sudet.*“

S touto časťou smutnej histórie súvisí i niekoľko represálií. „*Ide o masakre, ktoré boli počas komunizmu dlho držané v tajnosti. Najväčšími z nich sú vyvražďovania nevinných, bezbranných ľudí v Sklennom na strednom Slovensku a v Přerove. V septembri 1944 boli v Sklennom zvolaní všetci muži od 16 rokov. Údajne mali ísť na práce. Keď sa zhromaždili, partizáni ich všetkých postrieľali. Šlo o 187 bezbranných ľudí.*“

V noci z 18. na 19. júna 1945 sa z evakuácie na Sudetách vracal na Slovensko vlak plný žien a detí. Jeho súčasťou bol i 17. peší pluk z Petržalky, ktorému velili kpt. Eugen Surovčík, dôstojník Bedřich Smetana a poručík Karol Pazúr. „*Dozvedeli sa, že sa v jednej súprave hovorí nemecky. Šlo o ženy, deti a starcov. Všetkých 265 pasažierov tejto súpravy vyvliekli na tzv. Švédsky val, kde ich bez milosti postrieľali. Medzi obeťami bolo aj šesťmesačné dieťa.*“ Svedectvo o tejto masakre, ktorá sa udiala v Přerove a týkala sa dobšinských Nemcov, neskôr podal farár, ktorému sa akoby zázrakom podarilo utiecť.

Smutné obdobie Karpatských Nemcov sa však tvrdým zaobchádzaním na konci a po skončení 2.svetovej vojny neskončilo. „*Chcel som ísť študovať na vysokú školu. To mi samozrejme neumožnili. Musel som sa zapojiť do výroby. Až po niekoľkých odpracovaných rokoch mi môj vedúci potvrdil, že pracujem vo výrobe a môžem študovať.*“ Pracoval v Inžinierskych stavbách a Stavoprojekte. Vyštudoval teda stavebné inžinierstvo.

Československá vláda vyhlásila, že na Slovenku nemecká menšina jednoducho neexistuje. „*Báli sme sa vôbec prehovoriť po nemecky. Ak nás niekto počul komunikovať v nemčine, plul na nás. Museli sme sa jednoducho skrývať.*“ Napriek tomu vznikol v roku 1969 nemecký folklórny súbor v Medzeve. Nefungoval však dlho. Husáková normalizácia po roku 1970 zariadila jeho zánik. „*O tom, že tu niečo podobné funguje, sa dozvedeli košickí ŠTB-áci. Chodievali sa pozerat' na folklórno divadelné vystúpenia a žiadali si preklady textov, ktoré používame. Hoci nikdy nešlo o buričské či protirežimové témy, členovia súboru boli zavražďovaní a postupne ho opúšťali.*“ Od roku 1990 sa nemecká menšina na Slovensku postupne zviecha. „*Založili sme Karpatskonemecký spolok, ktorého úlohou je zveľad'ovať a revitalizovať úroveň nemeckého jazyka a kultúry na Slovensku. Máme viacero základných škôl, kde zastáva nemčina úlohu materinskej reči, strednú školu i spevácke súbory. Prostredníctvom nich sa snažíme oživiť nemeckú identitu najmä v mladších generáciách, ktoré rokmi pomad'arčovania a poslovenčovania zabudli na naše staré zvyky, kultúru, či reč.*“ Po rokoch útlaku im teda konečne svitá na lepšie časy.

Po roku 1945 odišlo zo Slovenska okolo 150 tisíc slovenských spoluobčanov, ktorých materinským jazykom bola nemčina.. Ich odchod znamenal stratu pre mnohé regióny Slovenska, ktoré spoluvytvárali stáročia.

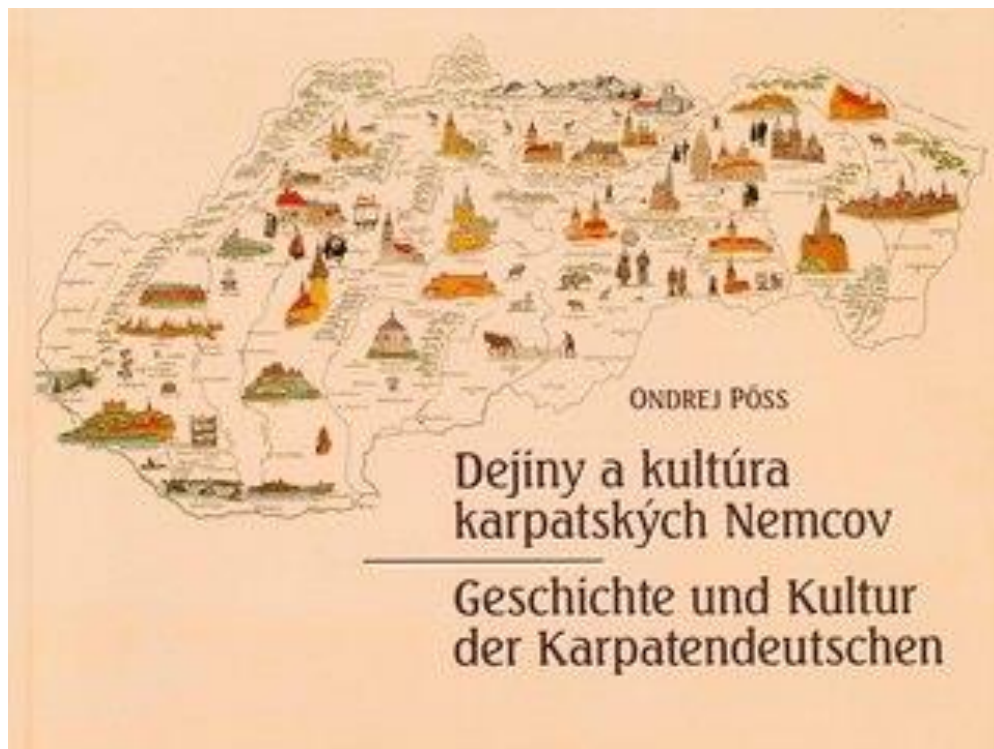
4.2 Karpatskí Nemci po vojne

Vo vojnu zničenom Nemecku a Rakúsku sa cítili karpatskí Nemci úplne opustení. Cirkevné organizácie a karpatskonemeckí duchovní napomáhali spájaniu roztrúsených rodín a poskytovali i sociálnu pomoc. V ich rámci vznikol **Pomocný zväz karpatskonemeckých katolíkov** a **Pomocný výbor karpatskonemeckých evanjelikov**. Obe tieto organizácie dali v roku 1949 impulz k založeniu **Karpatskonemeckého krajského spolku**. Taktiež v Rakúsku a v USA jestvujú krajské organizácie karpatských Nemcov. Ťažká bola aj situácia tých karpatských Nemcov, ktorí z rôznych dôvodov ostali na Slovensku. Na základe Benešových dekrétov boli zbavení práva, dôstojnosti a majetku. Riešili otázku prevzatia moci na oslobodených územiach postavenie [nemeckého](#) a [maďarského](#) obyvateľstva na česko-slovenskom území. Pri sčítaní obyvateľstva v roku 1950 sa k nemeckej národnosti prihlásilo 5179 obyvateľov, v roku 1980 to bolo už len 2918. Cieľavedomá asimilácia a úplne absentujúce nemecké školstvo viedli k situácii, že karpatskí Nemci koncom 80-tych rokov boli existenčne úplne ohrození. Nová nádej im svitla v roku 1989. Odstránením komunistického režimu v ČSSR po novembri 1989 sa popri demokratických zmenách v rôznych oblastiach politického, spoločenského a hospodárskeho života vytvorili podmienky aj pre aktivizáciu národnostných menšín. Zmena politických pomerov umožnila prvýkrát od roku 1945 uplatniť svoje etnické práva aj príslušníkom nemeckej menšiny.

4.3 Svedectvo karpatského Nemca, ktorý ostal na Slovensku

Keď sa v 16. storočí vybral tovariš na vandrovkú z Bratislavy do Košíc, mohol na svojej ceste každú noc stráviť v nemeckej osade. To už patrí dávnej minulosti. Dnes by mal problém večer nájsť aspoň jednu nemeckú rodinu. Určite by však bol dobre prijatý aj v slovenskej rodine, veď karpatskí Nemci so Slovákmi stáročia popri sebe dobre žili. Po druhej svetovej vojne 90% karpatských Nemcov muselo nedobrovoľne opustiť Slovensko, ktoré im a ich predkom bolo vyše 800-ročnou vlasťou. My, ktorí sme tu z najrozmanitejších dôvodov ostali, sme v uplynulom polstoročí mali často komplikované osudy. Dnes je karpatských Nemcov na Slovensku odhadom desať tisíc. Čo nás karpatských Nemcov nespochybniteľne spája, bez ohľadu na to, či žijeme na Slovensku, v Nemecku, Rakúsku,

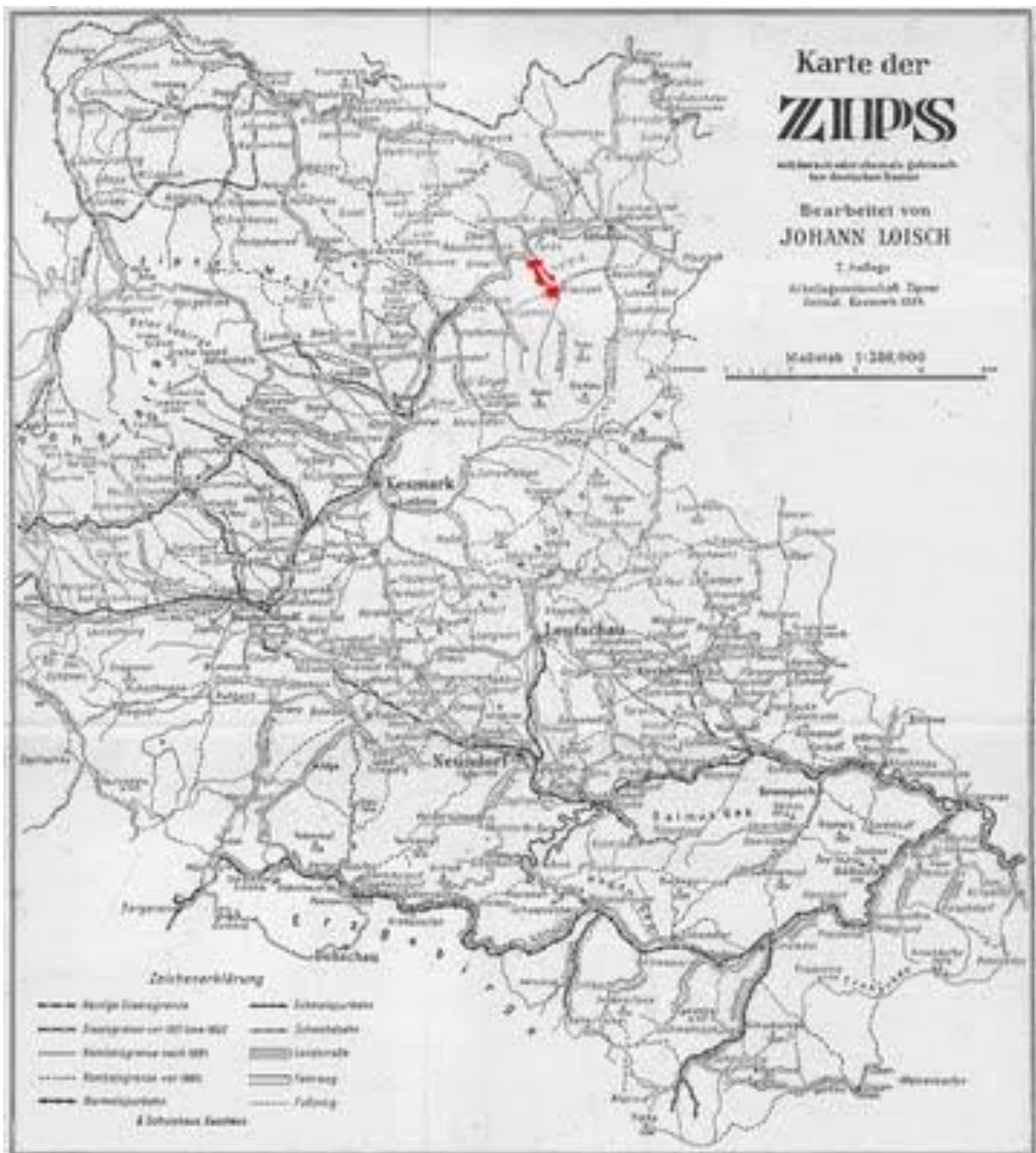
zámorí alebo kdekoľvek vo svete, je naša hlboký vzťah k Slovensku. Máme túto krajinu radi, tu chceme žiť spolu so Slovákami, Maďarmi, Rómami, Čechmi, Rusínmi, Ukrajincami a ďalšími národnosťami. Chceme však aj poukázať na veľký prínos karpatských Nemcov pre hospodársky a kultúrny rozvoj Slovenska v uplynulých storočiach.³

---

³ PÖSS, Ondrej: Dejiny a kultúra karpatských Nemcov

5 ŽIVOT A UDALOSTI V OBCIACH S NEMECKOU MENŠINOU NA SPIŠI

Obr. 3 Mapa Spiša z roku 1939

5.1 Osudy nemeckého obyvateľstva obce Strážky

Pôvodné obyvateľstvo bolo prevažne nemeckej národnosti. Nemci vlastnili pôdu, na ktorej hospodárili a Slováci si najímali na pomocné práce na poliach. Po vzniku 1. ČSR sa český jazyk dominantne uplatnil v úradnom styku. Zápísnička z volieb o voľbe obecného

starostu, námestníka a radných z 2. októbra 1927 dokumentuje dvojjazyčnosť v úradnom styku. Je len prirodzené, že na Spiši, kde Nemci tvorili národnostnú väčšinu, to bola nemčina. Zo zmienky ktorá rieši prípravu nového autobusového cestovného poriadku je zrejmé, že nemecká menšina v prípade obce Strážky bola ešte stále 60%-nou väčšinou a český jazyk listu dokladuje prítomnosť českých úradníkov. V okrese Kežmarok bolo národnostné zastúpenie obyvateľstva v tomto období nasledovné:

Slováci / Česi	Nemci	Maďari	Židia	Rómovia	Rusíni	Ostatní
51,5 %	38,2 %	1,4 %	3,2 %	2,3 %	2,2 %	1,1 %

V tomto období boli v okrese Kežmarok činné nasledovné politické strany:

Republikánska strana

Čsl. sociálnodemokratická strana

Čsl. národnosocialistická strana

Komunistická strana

Čsl. strana ľudová

Nemecká sociálnodemokratická strana

Hlinková slovenská ľudová strana

Čsl. strana živnostenská

Kresťanská soc. strana

Maďarská strana

Karpatskonemecká strana

Spišskonemecká strana

Keďže obyvateľstvo obce sa hlásilo v cca 60% k nemeckej národnosti, je zrejma aj politická orientácia a predpokladaný výber z bohatej ponuky širokého politického spektra. V obci vznikala aj vlastný politický názor čo potvrdzuje najdený politický plagát komunistickej strany na komíne liehovaru v Strážkach. V školách sa vyučovalo výlučne v nemeckom jazyku. Tento stav však určite nebol na škodu deťom zo slovenských rodín, ktoré sa tak už v ranom veku mali možnosť naučiť cudziu reč. Obecná kronika Strážok hovorí, že až do roku 1935 existovala v Strážkach len nemecká škola s vyučovacím jazykom nemeckým, a že v školskom roku 1934 -1935 navštevovalo slovenskú školu v Spišskej Belej 29 detí slovenskej národnosti. Postupne sa však uvažovalo aj o zriadení Slovenskej školy. V tomto čase sa ešte bohoslužby v Strážkach slúžili výlučne v nemeckom jazyku. Táto skutočnosť dokumentuje silné nemecké zázemie a hlavne svedčí o tom, že presadzovanie slovenského

jazyka nebolo bez ťažkostí. Dohoda s nemeckou väčšinou bola – každá 3. nedeľa v mesiaci patrí slovenskej liturgii. Do slovenských škôl chýbali učitelia od 1939 – do 1. októbra 1941, t.j. celé dva školské roky, pôsobila ako učiteľka slečna Helmi Krempaská, rodená Horbolová. Životné cesty pani učiteľky boli pozoruhodné. Narodila sa 24. novembra 1918 v Helsingsforshe na Sibíri. Jej otec, rodený Podolínčan, padol ako nemecký vojak do ruského zajatia a bol internovaný na Sibíri. Matka – pôvodom Fínka mu pomáhala ukrývať sa na úteku. Tak sa do seba zahľadeli a z Ruska sa vrátili už traja. Otec napriek svojej nemeckej národnosti zastával názor „*koho chlieb ješ, toho piesne spievaj*“ a tak prihlásil svoju dcérku do slovenského gymnázia v Kežmarku. Pre študentku ktorá mala spočiatku evidentné problémy so slovenčinou nastali ťažké časy. No už v krátkej dobe patrila znovu medzi dobrých študentov. Po ukončení štúdií nastúpila na slovenskú školu v Strážkach. Vyučovanie slovenských detí, ktoré boli prevažne z rodín „komenciášov“ prebiehalo v chatrnej drevenej miestnosti pri riadnej škole. Ako mladá učiteľka absolvovala predstavenie u pána farára, u pána starostu i u pani barónky Margity Czóbelovej, majiteľky kaštieľa v Strážkach. Pomery na slovenskej škole boli veľmi ťažké. V tej dobe bola dosť rozšírená tuberkulóza a štátni úradníci a ľudia z Ligy proti tuberkulóze len sľubovali zlepšenie pomerov. Po dvoch rokoch tejto ťažkej práce bez vyhliadky na zlepšenie sa rozhodla prijať omnoho lepšie miesto učiteľky na nemeckej škole.

Osud Nemcov sa spečatil počas 2. svetovej vojny. Exilová vláda v Londýne i odboj sa intenzívne zaoberali myšlienkou vytvorenia štátu Čechov a Slovákov na etnickom princípe. Preto ďalší život nemeckej i maďarskej menšiny sa stal na tomto území nežiaduci. Už počas 2. svetovej vojny boli z obce násilne vyst'ahované židovské rodiny. Židia mali v dedine pravdepodobne silnejšie zázemie, lebo mali vystavenú vlastnú drevenú synagógu. Stála neďaleko poľnohospodárskeho liehovaru a počas 2. svetovej vojny zhorela do tla. Prechodom oslobodzujúcej Sovietskej armády však nenastal mier a úľava pre všetkých obyvateľov. Vážne životné problémy ešte na mnohých len čakali.

Na začiatku bol prezidentský dekrét č.33/1945, ktorý poslužil ako základ pre všetky nariadenia namierené proti Nemcom (a Maďarom). Týmto dekrétom každý občan nemeckej (a maďarskej národnosti), okrem niektorých presne vymenovaných výnimiek, stratil štátne občianstvo Československa. Dekrét č.104/1945 z 27.februára 1945, ktorý 23. augusta 1945 schválila aj SNR riešil zhabanie nehnuteľností. Tieto nariadenia pozbavili domova a ožobráčili státisíce ľudí. Ďalší osud Nemcov bol pohnutý. Časť sa dostala do zóny sovietskeho vplyvu a časť do zóny amerického vplyvu. K jedným bol osud priaznivejší k iným menej. Rodáci z obce pri nútenom odchode zobrali aj nimi precízne vedenú nemeckú

kroniku. Tento krok bol úplne prirodzený. Bol to kus ich vlastného života, ktorý bol násilne na jednej časti sveta ukončený a mal začať niekde, neznámo kde. Tí, ktorých osud zahnal do zóny ruského vplyvu znášali mnohokrát ešte ťažšie príkoria ako obyvatelia napr. ČSSR. Bolo všeobecne známe, že vo východnom Nemecku si Rusi vybudovali pevnú oporu KGB, nemeckú tajnú službu. Celá krajina bola pretkaná agentmi štátnej bezpečnosti. Vycestovať za príbuznými do západného Nemecka bolo v drvivej väčšine prípadov nemysliteľné. Najviac sa o zachovanie kontaktov a organizáciu stretnutí zaslúžil pán Johann Bauer (1920 – 2004), ktorý žil v Eislingene v NSR (zóna amerického vplyvu).

Hneď po oslobodení prebrali bezpečnostnú službu v štáte v úzkej spolupráci s prítomným sovietskym velením národnej milície. Bezpečnostné orgány NKVD za pomoci informátorov začali zatýkať domácich obyvateľov. V čele záujmu boli Slováci, a občania nemeckej a maďarskej národnosti. Prvé obete odchádzali už vo februári 1945. Nenápadné oslovenie neznámymi osobami (boli to osoby v práci, doma, na ulici, výzva k nasledovaniu, niekoľkodňové vypočúvanie a prevoz do levočskej väznice s neurčitým prísľubom, že pôjdu pracovať na 3 mesiace do Ruska, a potom sa vrátia. Skutočnosť však bola až príliš krutá. Volala sa gulag. Z dediny boli takto postihnutí 7 občania a jedným z nich bol pán Gallik. Pána Gallika zobrali z práce v kežmarskej horárni pri Pradiarni traja príslušníci NKVD a 1 z EM v Spišskej Belej. Ako občan nemeckej národnosti bol členom domobrany. Po 5 dňoch vypočúvania bol eskortovaný pešo do Levoče. V Levoči sa mu ušlo 3-dňové sprísnenie – betónová kobka bez svetla a o hlade. V Levoči ich držali dva týždne, potom ich v eskorte previezli pod samopalmi do Noweho Saczu v Poľsku. Spektrum uväznených osôb tu bolo veľmi bohaté a rôznorodé. Až na nasledujúci deň dostali vodu a jedlo. Potom ich eskortovali do Sanoku, kde nocovali v lágri postojáčky. Ráno po osobnej prehliadke museli vytvoriť pochodovú kolónu na presun k nákladným vagónom pre dobytok. Postavili 8 mužov do radov, museli sa chytiť pod pazuchy a po stranách istili kolónu stráže s odistenými samopalmi. Bol koniec marca, mrzlo a cesta v neľudských podmienkach trvala 9 dní. Stravu dostávali 1 krát denne. Obvykle varechu bôbu alebo fazule. Veľa bolo takých, ktorí nádobu nemali. Mali na výber. Nejesť, alebo si dať dávku vykydnúť do rúk. Vždy ráno ich surovo sčítavali. Mnoho ich cestu neprežilo. Po deviatich dňoch tejto strastiplnej cesty dorazili do Alagiru, odkiaľ ich v noci pešo eskortovali asi 35 km dlhou cestou do Nuzalu. Mnohí padali nevládni pozdĺž cesty, pričom obavy zo zastrelenia boli oprávnené. No organizmus zlyhával. Potom prišlo nákladné auto, ktoré pozbieralo nevládných. Po strastiplnom nočnom putovaní dorazili do tábora. Ubytovali ich v drevených barakoch, spali na holých doskách, bez prikrývky, topánky si dávali pod hlavu miesto vankúša. V stráženom, plotom ohraničenom tábore ich bolo cca

2000 väzňov po celý rok. V tábore bola nedostatočná hygiena (vši, ploštice) veľmi úbohá strava, ktorá nemohla dať chlapom silu pre ťažkú prácu v bani. Rozdelili ich do skupín. Časť pracovala v bani, časť na povrchu. Imrich Gallik mal v tom nešťastí aj trochu šťastia, a tým bolo jeho stolárske remeslo, ktoré ovládal už vtedy na vysokej úrovni. Nemusel do bane, ale bol pridelený na výstavbu ďalšieho pracovného tábora v Zgite. Stavali tam drevené baraky. Práce museli byť prerušené pre vypuknutie týfusu a ruže ako dôsledku neľudských podmienok. Denne zomieralo veľa mužov. Pochovávali ich do masových hrobov, ktoré boli označené len väzenským číslom na tabuľke. V tom čase zahynulo okolo 600 väzňov. Preto v tábore vyhlásili karanténu, trvala 14 dní. Stravovanie sa potom na čas zlepšilo, ku kašovitej polievke dali 300 g chleba. Vtedy sa obedovalo až po 18.00 hodine. Po troch strastiplných rokoch ich rozdelili do transportov tak, že prví odchádzali beznádejne chorí. Báli sa veriť, že skutočne pôjdu domov. Pán Gallik Imrich odišiel s posledným transportom. Domov prišiel tesne pred Vianocami 1948. Pán Gallik tiež spomína na ďalších ktorý boli zastelený len z dôvodu že si chceli zavesiť mokrú košeľu na slnko. Väčšina odvečených ľudí sa domov nevrátila. Buď boli zavraždení a pochovaní v Rusku alebo Nemecku.

Pamiatke týchto Nmecov je venovaná aj nasledujúca báseň: Tisícov vliekli, z domova hnali,
a hnali ich ťažkým a dlhým pochodom,
zo stredoveku vzatým spôsobom,
aj keď žiadnu vinu nemali.

Nebolo dávno, čo bolo potom.

Trieda či rasa – to zdôvodniť malo.

Dachau aj Donbas – tam sa to dialo,
čo medzi zločinom bolo vrcholom.

Neboli za to trestaní oba?

Že len tí, čo tú vojnu prehrali

zodpovednosť za všetko zlo mali?

Za to nech sa hanbí tá naša doba.

BORNEMISA, István: Vyplienení a ponížení...(ale)...život ide ďalej.

5.2 Nemci v Dobšinej

Nemecké obyvateľstvo Dobšinej dostalo pomenovanie Bulineri a ich jazyk bulinerčina. Toto označenie je odvodeninou od tunajšieho slova *buleener* = ktorý (za nemecké *welcher*). Je zaujímavé, že také významné slovo, ktoré dalo meno nárečiu i jeho nositeľom, sa dnes vyskytuje len veľmi zriedka a stretávame sa s ním len v písomných pamiatkach. Z hovorovej reči vymizlo a nahradil ho tvar *bos* = čo (*was*). Možno vymizlo práve preto, že označenie Bulineri vnímajú samotní nositelia nárečia ako hanlivé pomenovanie a sami sa radšej označujú za Topšerov(Dobšinčanov). Dobšinčania prešli na luteránsku vieru ešte v 1. polovici 16. storočia. Túto vieru si dobšinskí Nemci zachovali podnes. Zaujímavosťou je, že nemecká Dobšina sa pridala bezvýhradne na stranu Maďarov proti Viedni. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní nastáva maďarizácia, ktorá sa dotkla i Nemcov. Osudom baníckych miest je po vydolovaní ložísk - rýchla smrť. To postihlo aj Dobšinu. Koncom 19. storočia sa v dôsledku ekonomického úpadku, vysťahoval z mesta značný počet baníkov, obchodníkov, učencov a remeselníkov. Počet obyvateľov sa znížil o jednu tretinu. Odišli hlavne Nemci, ktorí si hľadali podmienky pre existenciu inde. Masový odklon Dobšinčanov od nemčiny zaznamenal S. Klein na začiatku 20. storočia, ktorý vo svojej práci „Bulenia“ napísal, že školy sú už celkom maďarské a mladšia generácia sotva ešte rozumie po nemecky. Pohyb obyvateľstva po II. svetovej vojne sa tragicky dotkol aj Dobšinej. Z mesta bolo vysídlených mnoho Nemcov, ktorí však do svojej pravlasti nikdy nedošli a našli masový hrob pri Přerove, kde boli popravení partizánmi, hoci už bolo po vojne. Veliteľ, ktorý dal na popravu nevinných žien a detí rozkaz, nebol nikdy potrestaný, ale naopak požíval výhody socialistického režimu. Oživenie nastalo až po roku 1989, keď potomkovia Nemcov oživujú svoj záujem o jazyk a združujú sa v Karpatskonemeckom spolku. Najstarší nositelia nárečia dodnes medzi sebou komunikujú bulinersky, častejšie však používajú slovenčinu. Zrejme a už dobšinský nemecký dialekt nepodarí oživiť.

Obr. 4 Bulinárska rodina z Dobšinej

5. 3 Zápisky o Nemcoch v Gelnici

Keď si Nemci založili Deutsche Partei, ktorá bola mimoriadne aktívna hlavne na Spiši a ich mládež sa organizovala v Hitlerjungend, Slováci sa zasa organizovali v Hlinkovej garde a Hlinkovej mládeži. V Gelnici pôsobili dve meštianske školy – slovenská a nemecká. Ich žiaci medzi sebou často zvädzali bitky, z ktorých podaktoré skončili až krvavo.

Nemecké vojsko počas vojny navštevovalo Gelnicu pomerne často, minimálne dva razy tu podľa spomienok pamätníkov prišli na obrnenom vlaku. Blízke Turzovské kúpele využívali na rekreáciu svojich vojakov, po zlome na východnom fronte a postupe Červenej armády skôr ako nemocnicu pre ranených. Po ukončení II. svetovej vojny boli Nemci z Gelnice i okolia odsunutí do Nemecka. Medzi nimi aj mnoho takých nemeckých rodín, ktoré s opisovanými udalosťami nemali nič spoločné a politicky nijako neangažovali. Dokonca aj také rodiny, ktoré podľa spomienok najstarších obyvateľov spolupracovali s partizánmi a ruským výsadbárskym predvojom. Spomienky na jeden konkrétny prípad sú spracované v

poviedke „[Ani sme sa nerozlúčili](#)“. Na rozlúčkovú omšu v gelnickom evanjelickom chráme pred deportáciou vtedy došlo vyše päť tisíc Nemcov.

Obr. 5 Gelnica na prelome 19. a 20. storočia

5.3.1 Úryvok z poviedky Ani sme sa nerozlúčili autora Jiřího Zat'oviča

„Všetko, čo sa Terezka o vojne dozvedela bolo, že v nej bojujú nemeckí vojaci. Tých poznala, lebo ich videla - najprv v kaštieli, neskôr, keď zistili, že Terezkina mama je výborná kuchárka a pekárka, zvykli si chodiť aj k nim. Do kuchyne vletel čudne poobliekaný chlap. „Sadnite si!“ ponúkla nečakaného host'a stoličkou. „Muža máš kde?“ „Na pochôdzke.“ „A tých Nemčúrov je tam koľko?“ „Neviem, nerátala som ich.“ „Reku, či ich budeme vedieť všetkých naraz,“ prešiel si vystretými prstami po hrdle. „Preboha, nie!“ zľakla sa mama. „Ale čo? Nechceš nám náhodou radiť, čo máme a čo nemáme robiť? Máme tie svine nechať, nech sa tu rozvaľujú?“ Tak sa Terezka zoznámila s prvým partizánom. Otec sa vrátil z úradu zamyslený. „Stalo sa niečo?“ dodala si mama odvahy, keď sa už hodnú chvíľu motal po kuchyni.... „Ponúkli nám... teda Nemcom, čo žijú v Gelnici, že môžeme odísť...“ „Odísť?“ začudovala sa mama. „Do Nemecka,“ povedal otec po chvíli ticha. „A načo by sme tam chodili?“ „Akože domov.“ „Domov? Ved' doma sme tu!“ „Akože sme Nemci a je ich povinnosťou postarať sa o svojich.“ „Akí sme my ich? Ty si sa narodil v Nemecku? Alebo si bojoval v tej ich armáde? Lebo ja nie, ja som sa narodila tu. A pokiaľ viem, už moji prastarí

rodičia bývali v tejto doline. O našich deťoch ani nehovoriac!“ „Oni to nemyslia zle,“ bránil otec ponuku, ktorú dostal v meste na radnici. „Hej, oni nikdy nič nemysleli zle,“ mávla rukou a šla pomiešať polievku. „Že keď prejde front, aby sa nám nič nestalo.“ „A čo by sa nám malo stať?“ „Sa hovorí, že Rusi Nemcov zatvárajú a deportujú do lágrov.“ „Sa hovorí! Spýtaj sa toho partizánskeho veliteľa, čo je na tom pravdy! Veríš všetkému ako stará baba.“ „Nehnevaj sa, Grétka. Vieš, že iba chcem, aby ste sa mali dobre.“ „Ved' hej. Ale nepôjdeme nikam,“ uzavrela mama rozhovor. „Idem ešte do hory,“ schytil sa zrazu otec. „Idem s tebou!“ vystrelila Terezka z kúta a nat'ahovala si vysoké plstené čižmy. „Dobre sa poobzeraj! Čo vidíš?“ Terezka si ide oči vyočítať, ale nevidí nič. Mykla plecami. „Nič.“ „Vidíš a to je práve dobre! Lebo keby si videla, znamenalo by to, že som vybral zle.“ „A čo?“ „Pamätáš si na toho uja Ivana?“ „No.“ „Aby vedel, čo sa deje, občas na mňa počká alebo sa s ním niekde stretnem. Ak sa stretnúť nemôžeme, vymysleli sme si schránku, do ktorej mu dávam odkazy.“ Otec hovoril a odkladal klátik nastrčený do siahovice. Za ním bolo prázdne miesto. Vložil doň papierik a klátik vrátil naspäť. „Nože, pozri sa ešte raz! Vidíš?“ „Áno!“ „Tak si zapamätaj, kde sme. Keby som náhodou nemohol prísť, dáš sem odkaz ty, dobre?“ Terezka vážne kýva hlavou. Rozumie. A rozumie aj tomu, čo jej otec hovorí ďalej. Je to veľmi nebezpečné, nesmie nikomu prezradiť, že tú schránku pozná, špeciálne musí dávať pozor, aby sa nepreriekla pred nemeckými dôstojníkmi. Terezka spomína. Ako po fronte preletela zima, nestihli si poriadne všimnúť leto ani jeseň, opäť všetko zavalil sneh. Ľudia zabúdali na ťažké vojnové časy, tí, čo ostali nažive, jedným okom žiaľili za svojimi mŕtvymi manželmi, bratmi a otcami, ale druhým okom sa radovali, že prežili. V meste vznikol revolučný národný výbor a medzi ľuďmi pokračovali rozbroje. Ak chcel jeden druhému uškodiť, označil ho za Germána a to stačilo na prenasledovanie. Vyzeralo to, že pravdu mali tí Nemci, ktorí ešte cez vojnu ušli. Po horách chodil horár radšej sám. Báľ sa, aby sa jeho najmilšej dcére nič nestalo. ... „Ale teraz by si mohol, Jozef. Len na chvíľu, vrátiš sa a dooslavuješ. Urobíš to pre mňa?“ Povozník sa tvári odrazu vážne. „A čo to vlastne na tom výbore chceš?“ „Aby si mi dosvedčil, že som cez vojnu pomáhal partizánom. Aj ty si predsa s nimi paktoval, keď bude treba, dosvedčím ja tebe. Všetci vieme, že si poriadny a rovný chlap!“ Horár sa obliekol, pobozkal ženu. „A nie, že mi zatiaľ všetko vyfajčíte!“ strčil ešte hlavu do dverí. Na cestu za ním sa ozýval smiech. ... Páni súdruhovia, dovedol som svedka, ktorý mi dosvedčí, že som cez vojnu vozil jedlo partizánom,“ uvádzal povozník horára do kancelárie. Otec sa na oslavu svojich menín nevrátil, ako sľúbil. Bolo to prvýkrát v živote, čo nedodržel svoj sľub. Hľadali ho, ale 19. marca 1946 sa po ňom zľahla zem. Po prevrate začala Terezka svojho otca hľadať. Nekonečná byrokracia, neochota a nezáujem, nedôvera ruských úradov, keď spomenula slovo gulag,

dokazovanie na súde... Zohnala dokonca aj svedectvá od partizánov, od tých ozajstných, čo okolo Gelnice cez vojnu bojovali. A keď konečne dostala od súdu potvrdenie o tom, že obvinenie a väznenie jej otca bolo nezákonné, prišla bumažka. Typicky suchý byrokratický dokument. „Jozef P. ...,zomrel ... Svedecky potvrdili dvaja hodnoverní ...“Terezka vzdychne. Ani sme sa nerozlúčili.

5.4 Karpatskonemecký spolok

Dňa 30. septembra 1990 bol v Medzeve založený Karpatskonemecký spolok na Slovensku. Bol zaregistrovaný na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky 27. augusta 1990 . Prvým predsedom tohto spolku bol Mathias Schmögner. Člení sa do piatich regiónov: Bratislava a okolie, Hauerland, horný Spiš, dolný Spiš a údolie Bodvy.

Obr. 6 Budova Karpatskonemeckého spolku

Karpatskonemecký spolok má v súčasnosti okolo 4800 členov, čo značí o tom , že skoro každý príslušník nad osemnásť rokov je jeho členom, resp. aj osoby čo nemajú nemeckú národnosť, ale splňajú určité kritéria. Aktívne sú aj združenia karpatskonemeckej mládeže a jej sympatizantov. Finančná podpora z Ministerstva kultúry SR, prostriedky zo Spolkovej republiky Nemecko, ako aj morálna a materiálna podpora všetkých krajanských organizácií a rodákov pomáhajú na Slovensku žijúcim Nemcom pestovať a ochraňovať vlastnú kultúru, zvyky a tradície.

Karpatskonemecký spolok je kulúrne a spoločenské združenie občanov Slovenskej republiky nemeckej narodnosti, nemeckého materinskeho jazyka, nemeckého pôvodu, ale aj sympatizantov nemeckej menšiny na Slovensku. Členstvo je dobrovoľné. Členom sa stanete podpísaním prihlášky, ktorú následne schváli predsedníctvo miestnej organizácie KNS.

Pri sčítaní obyvateľstva v roku 1991 sa k nemeckej národnosti prihlásilo 5629 osôb, v roku 2001 5406, predpokladá sa však, že tento počet je vyšší.

Spolok leží na jednej z najdôležitejších európskych obchodných ciest neskorého stredoveku, ktorá údolím Hornádu a do Visly vtekajúceho Popradu spájala Uhorsko s Poľskom. V nárečiach Horného Spiša sú zreteľné rýnsko-franské a východostredonemecké prvky. Nárečia Dolného Spiša („Gründe“) a údolia Bodvy vykazujú bavorské a hornospíšské znaky.

Karpatsky spolok môžeme rozdeliť do piatich regiónov a tie nasledne do mestských skupín:

1. *Región Bratislava* (na západe Slovenska, pri hraniciach s Rakúskom a Maďarskom), mestské skupiny:
  1. Bratislava (Pressburg),
  2. Dunajská Lužná (Schldern)
  3. Nitra (Neutra)

2. *Región Hauerland* (stredne Slovensko)

- mestské skupiny:
1. Žilina (Sillein)
  2. Vyšehradné (Benechhau)
  3. Kľačno (Gaidel)
  4. Nitrianske Pravno (Deutsch Proben)
  5. Tužiná (Schmiedshau)
  6. Malinová (Zeche)
  7. Handlová (Krischerhau)
  8. Nová Lehota (Neuhau)
  9. Janova Lehota (Ddrexlerhau)
  10. Kopernica (Deutsch Litta)
  11. Kremnické Bane (Johannesberg)
  12. Kunešov (Kuneshhau)
  13. Krahule (Blaufuss)
  14. Turček (Turz)
  15. Horná štubňa (Oberstuben)
  16. Sklené (Glaserhau)

3. *Región Horný Spiš* (upätie Vysokých Tatier, v minulosti najznámejšou nemeckou oblasťou osydlení, aj preto lebo sa rozprestieral jednej z najdôležitejších obchodných ciest v stredoveku)

- mestské skupiny:
1. Poprad (Deutschendorf)
  2. Chmeľnica (Hopgarten)

3. Kežmarok (Käsmark)
4. Spišská Nová Ves (Zipser Neudorf)
4. *Región Dolný Spiš* (pozdĺž rieky Gelnica)
mestské spolky:
  1. Mníšek nad Hnilcom (Einsiedel a.d.G)
  2. Dobšiná (Dobschau)
  3. Gelnica (Gollnitz)
  4. Smolník (Schmollnitz)
  5. Smolnícka Huta (Dobschau)
  6. Švedár (Schwedler)
5. *Región Bodwatal* (nepatir do oblasti Spiša ale je ním nárečova spojený)
mestské spolky:
  1. Košice (Kaschau)
  2. Medzev (Metzensiefen)
  3. Štós (Stoss)

6 ZO SPOMIENOK MOJEJ STAREJ MAMI

Staršia pani s ktorou som sa rozhodol urobiť interview je moja stara mama. Volá sa Gabriela Bevilaqua, rodená Kossikova. Prežila druhú svetovú vojnu. V čase, keď sa končila mala 18 rokov a bola tesne pred maturitou. Zažila aj protinemecké opatrenia na Slovensku. S jej súhlasom som zisťoval, čo si z uvedeného obdobia pamätá.

Aké to bolo počas vojny? Chceli ísť bratia na front?

„Mala som dvoch bratov Karčiho a Imriška. Karči bol ten starši brat, bol vyštudovaný chirurg v Prahe, šiel do vojny za Nemcov. Imriško bol ten mladší brat, on tiež keď zmaturoval na gymnáziu v Kežmarku celý jeho ročník šiel do vojny. Ale on mal na výber..., lebo pri zdravotnej prehliadke, bol pri bratovom kamaratovi lekárovi, a ten mu povedal, že má koleno po chirurgickom zákroku, že by to mohol vybaviť tak, aby bol radený do skupiny tých chlapcov, čo pre zdravotne problémy nemohli narukovať. Ale on nechcel, lebo všetci ostatní z ročníka išli na frontu a aj on chcel.“

To je dôkladom toho, že jedným z dôvodov čo hnalo nemeckých chlapcov do vojny bola aj davová psychóza. Obidvaja bratia zahynuli vo vojne. Jeden dokonca na sklonku vojny v roku 1945.

Ako to bolo na konci vojny alebo po vojne?

„Písal sa rok 1945. Bola som práve po maturite. Na konci vojny bola veľa časť Nemcov presunutá. Aj nás zobrali zo Spišského Podhradia do transportu smerom na Sudety (Západné

Čechy). Nemohli sme zostať, lebo komunisti nás chceli vešať. Cestovali sme vlakmi a nakladnými autami. Cesta bola dlhá, preto vlak zastavil v jednej dedine na noc. Všetkých Nemcov dali do jednej veľkej školskej telocvične a tam sme spali natlačení jeden vedľa druhého v radoch vedľa seba. Po tej noci znova cesta pokračovala, až sme sa nakoniec dostali do Sudetskej dedinky, kde českí policajti nám kázali nechať celú našu batožinu na jednej veľkej lúke. Museli sme poslúchnuť. Tak sme ju tam aj nechali a išli sme sa ubytovať. Po návrate ku našej batožine ma čakalo veľké prekvapenie. Za ten čas čo sme sa o niečo ďalej ubytovávali, nám Česi, „vybrakovali“ batožinu. Každý kufor bol otvorený a čo bolo cennejšie alebo čo sa im proste páčilo, to zobrali. Nanešťastie som mala v kufri skoro všetky veci a jednu z dvoch strieborných desiatiek. Tú druhú mincu som si zašila do vlastnoručne spraveného ruksaka, z vojenskej deky, čo som brala so sebou. Po tejto nepríjemnej skúsenosti nás nasťahovali do vikendovej chaty, kde sme pár týždňov pracovali ako šičky. Neskôr keď sa vojna skončila, som mala dve možnosti: ísť ďalej a dostať sa do Nemecka alebo ísť naspäť na Slovensko. Pretože som bola ešte slobodná, rozhodla som sa vrátiť. Na Slovensku som sa zastavila najprv v Bratislave, kde som mala známeho, ktorý pracoval na úradoch. On mi dal peniaze a poradil aby som šla za sestrou do Ružomberka. Sestra tam bola vydatá za Slováka, ktorý pracoval ako bankár a napriek tomu, že keby ma u nej našli, tak by prišiel o prácu, ma prichýlila. Tam som sa stretla s rodičmi a ďalšou sestrou. V tých časoch sa naši dozvedeli, že komunisti im v Spišskom Podhradí skonfiškovali dom s veľkou zahradou, obchod, polia, proste všetko. Rozhodlo sa že naši pôjdu bývať do Spišskej Novej Vsi ku rodine. Tak som šla s nimi. Nebola som u nich dlho, lebo ešte stále som bola v ilegalite. Odcestovala som ku sesternici do Popradu, aby naši mali o jeden hladný krk menej. Tam som sa skrývala zhruba rok. Pomáhala som v domácnosti, kým mi známi nevybavili doklad o slovenskom občianstve. S týmto dokladom som sa mohla ako tak bez strachu vrátiť do Spišskej Novej Vsi. Aby som mohla učiť, musela som spraviť diferenciálne skúšky. Učila som najprv na malých školách po dedinách, ako napríklad vo Vernári.“

Ako si spomínaš na koniec vojny?

„Vojna sa skončila ešte vtedy, keď sme boli v Sudetách. Boli sme v jednej izbe, keď v tom do izby vtrhol vysmiaty americký vojak so slovami: „Hitler ist kaput! Hitler ist kaput!“

Od chvíle čo bola na Slovensku musela prestať hovoriť rečou, ktorou od malička hovorili doma. S týmto omedzením sa aj viaže jeden zážitok.

„Sestra mi vravela jednu príhodu o tom, ako s mamkou cestovala vo vlaku. Keď tak ním išli, mama prirodzene zaspala na sedadle v kupé. Prešlo pár minút keď mamku niečo náhle zobudilo. Keď vstavala, začala hovoriť po nemecky. V tej chvíli sa spolucestujúci začudovane

pozreli na seba a potom na nich. Sestra zachraňovala situáciu, aby sa im niečo nestalo slovami: Ona je stará. Nevšímajte si ju. Nevie, čo hovorí.. našťastie jej to uverili.“

Zaznamenal Ernest Bevilaqua 20. januára 2010

ZÁVER

Nemecké obyvateľstvo sa počas takmer 800-ročného pobytu na Spiši živilo ťažkou prácou v poľnohospodárstve, chovom dobytka a oviec, ťažbou dreva v okolitých lesoch, pestovaním ľanu a tkáčskou výrobou. Poľnohospodársky liehovar vyrábal lieh hlavne zo zemiakov. Spišskí Nemci významnou mierou prispeli k rozvoju hospodárskeho, spoločenského a kultúrneho života Slovenska a hlavne Spiša. Stavebný vývoj na Spiši bol veľmi významne poznamenaný ich prítomnosťou a ich kladným postojom k jeho umelecko-historickým hodnotám. Desiatky generácii ich počas storočí zveľaďovali a chránili. Na rozdiel od maďarskej a rómskej minority, karpatskí Nemci neašpirovali na vytvorenie politickej strany na etnickom základe, ale iba iniciovali konštitutovanie organizácie – Karpatského spolku (KNS), ako reprezenta ich hospodárskych, kulturných a jazykových potrieb i záujmov. Nemci medzi občanov Spiša. Pomáhali nám zvládnuť ťažké časy rozvíjaním remesla, obchod, prispособili sa našim podmienkam, rozvíjali aj našu kultúru, bojovali za našu krajinu. Boli jednými z nás a kvôli ich materskej krajine, v ktorej sa niektorí ani nenarodili boli trestaní, kvôli chybám iných trpeli a museli odísť za našej a vtedy aj ich krajiny. Ich materskou krajinou bolo Nemecko, ale oni sa doma cítili tu. Nehlásili sa k názorom, za ktoré boli odsúdení. Ale nikoho to nazaujímalo. Hovorí sa, aby sme nikdy nezabudli, kde sú naše korene, ale tiež by sme mali vedieť, že viac ako na pôvode záleží na tom, kým sme práve teraz.

ZOZNAM POŽITEJ LITERATÚRY

Archívny materiál:

Štátny archív v Levoči, pobočka Spišská Nová Ves

Informátori:

Gabriela Bevilaqua

Literatúra

Strážky – život a udalosti od roku 1919-1972.

LEMESANI, Tomáš: In: Korzár, 7.11.2008.:Predseda Karpatskonemeckého spolu Wilhelm Gedeon zažil povojnové reperesie i roky normalizácie

Internetové stránky:

<http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2007/durkovska.html>

<http://www.toporec.webex.sk/vojna1.php>

<http://www.kdv.sk/kn.html>

<http://mapyuhorskaslovenska.blogspot.com/>

ZOZNAM OBRÁZKOV

Obr. 1 Jedna z oblastí osídlenia nemeckej menšiny na Slovensku –

Kremnica

Obr. 2 Nemecké jazykové oblasti do roku 1945

Obr. 3 Mapa Spiša z roku 1939

Obr. 4 Bulimérska rodina z Dobšinej

Obr. 5 Gelnica na prelome 19. a 20. storočia

Obr. 6 Budova Karpatskonemeckého spolku

